

**Masarykova univerzita
Filozofická fakulta**

Ústav české literatury a knihovnictví

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

BRNO 2007

Kateřina Sýkorová

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Ústav české literatury a knihovnictví

Český jazyk a literatura

Kateřina Sýkorová

Jindřich Šimon Baar: Jan Cimbura

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jiří Kudrnáč, CSc.

Mgr. Michal Fránek

Brno 2007

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Brně dne 15. 8. 2007

.....

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucím práce doc. PhDr. Jiřímu Kudrnáčovi, CSc. a Mgr. Michalu Fránkovi nejen za jejich vstřícnost a podporu, ale i za řadu cenných rad a připomínek, které vedly ke vzniku práce.

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Geneze románu.....	7
3. Žánrové zařazení	9
4. Kompozice.....	11
5. Vypravěč.....	12
6. Prostor.....	14
7. Čas.....	16
8. Postavy.....	18
9. Cizí versus domácí svět.....	27
10. Nástin recepce románu	29
11. Závěr.....	32
Bibliografie.....	34

1. Úvod

Román Jindřicha Šimona Baara Jan Cimburá patří jak k nejoblíbenějším dílům svého autora, tak ke čtenářsky nejoblíbenějším románům v české literatuře z venkovského prostředí vůbec. O jeho oblibě svědčí nejen řada vydání (zatím poslední z roku 2000 je již dvacáté páté), ale i filmová adaptace z roku 1941 režiséra Františka Čápa s Gustavem Nezvalem v hlavní roli. Přes tuto skutečnost nebyl dosud román v české literární vědě hlouběji reflektován. Mám za to, že si zaslouží větší pozornost, proto jsem si jej zvolila za téma své bakalářské práce.

Nejprve se zaměřím na stručný popis geneze románu. Poté se pokusím jej charakterizovat z hlediska literárního žánru a kompozice. Hlavní těžiště práce bude věnováno rozboru díla z hlediska vypravěče, prostoru, času a hlavních postav. Celý román je vystaven na protikladech, ať už jde o rozdíly vesnice vs. město, domácí vs. cizí, nebo konservatismus vs. pokrok. Proto jsem tomuto tématu vyčlenila zvláštní kapitolu. Za ni jsem jsem zařadila kapitolu o recepci díla od doby jeho vzniku až po současnost.

Tato práce by měla přispět k hlubšímu proniknutí do struktury románu a k lepšímu pochopení jeho trvalé obliby mezi českými čtenáři.

2. Geneze románu

O Janu Cimbuřovi, pozdějším hlavním hrdinovi svého stejnojmenného románu, se dozvěděl Baar nejprve z vypravování strýce Josefa, faráře v Putimi, později se s „obrem se zlatým srdcem“ setkal i osobně (dle vlastního svědectví poprvé roku 1886)¹ a cenným zdrojem mu bylo také vyprávění pamětníků. Jan Cimbuřa se narodil v Semicích roku 1817, zemřel v Putimi v roce 1898. Jeho život připomíná veršovaný nápis na kříži nad jeho hrobem, který nechali zhotovit Cimbuřovi synové a který Baar beze změny cituje v závěru svého románu:

*Zemřelému v Pánu
Cimbuřovi Janu
postavili nyní
kříž ten jeho syni.*

*Byl to sedlák silný,
bohatý a pilný,
rád měl v žití shoně
lidi a pak koně.²*

Baar byl jeho osobností fascinován a několik let námět nosil v hlavě. Než se vůbec do psaní románu pustil, velmi dlouho děj promýšlel. Na románu pracoval velmi intenzivně a zaujatě, o čemž svědčí dopis nakladateli z roku 1907: „*Že mi na knize záleží, netřeba podotýkat, jenom vím, co práce, cest, studia a lásky stála. Mnoho teď záleží na tisku, aby mi sazeči nenatropili chyb, smysl rušících.*“³

Během psaní si s putimským strýcem farářem vyměnil na sto dopisů, často se v nich ptal na záležitosti spojené s chodem hospodářství a obděláváním polností, chtěl takto zamezit faktografickým nepřesnostem, neboť strýc se v těchto oborech vyznal. Autor také v dopisu strýci přiznával, že „*román není přesně autentický, mnohé je přidáno, vylepšeno, upraveno,*

¹ BAAR, Jindřich Šimon: *Jan Cimbuřa. Jihočeská idyla*. Edice Slunovrat, velká řada, sv. 59. 22. vyd. Praha: Československý spisovatel Praha, Praha 1979. s. 387.

² Ibidem, s. 384.

³ Hofmeisterová, Božena: *Okouzlený milenec Chodska. Vzpomínky na Jindřicha Šimona Baara*. 1. vyd. Plzeň: Západočeské nakladatelství, s. 53.

*přetaveno v uměleckém podání.*⁴ Baarův záměr je patrný z úryvku dopisu, v němž se na svého strýce obracel se slovy: „*Napište, co ještě víte o Cimbuřově síle, mládí, dobrotě a moudrosti, protože ty tři ctnosti jsou vůdčími ideami mé historie cimbuřovské.*“⁵

Román poprvé vyšel v Dědictví svatojanském v roce 1908. Druhé vydání v roce 1921 je zároveň vydáním poslední ruky za života autora, který je doplnil stručným doslovem s poděkováním za pomoc při psaní svému strýci Josefu Baarovi a příteli Františku Teplému. Dle vzpomínky Boženy Hofmeisterové doporučoval její otec Baarovi přidat do úvodu nebo závěru povídání o genezi románu, což však Baar razantně odmítnul.⁶

⁴ Ibidem, s. 50.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

3. Žánrové zařazení

Sám autor použil u svého románu Jan Cimbura podtitul „jihočeská idyla“, čímž hned na začátku signalizoval čtenáři žánrové zařazení – naznačil tedy, že dílo bude spadat do oblasti vesnické prózy (adjektivum „jihočeská“) a bude v sobě zároveň mít i výrazné idylické prvky.

Dagmar Mocná v Encyklopedii literárních žánrů definuje idylu takto: „*Básnický nebo prozaický obraz poklidného života ve stabilním světě založeném na tradičních hodnotách rodiny, práce a lásky. [...] Život v idyle je prost dramatických událostí. Nad lineárním časem velkých příběhů tu převládá **cyklický čas** každodennosti s pravidelným střídáním všedních dnů, naplněných prací, a periodicky se opakujícími svátky. Důraz je kladen na **elementární rovinu lidské existence**: vedle práce jsou časté především motivy zakládání nových rodin, rození dětí, pospolitého jídla a pití. I ty nejobyčejnější úkony jsou v idyle poetizovány a ritualizovány, přerůstají v **obřad utvrzování řádu**. Všední a sváteční pól každodennosti tak v idyle splývají v jednotný obraz prostého **harmonického života**.*“⁷

Baar ve svém románu naplnil její hlavní znaky. Děj je vázán na určité konkrétní místo, v našem případě jihočeskou vesnici, kde žijí lidé z generace na generaci v harmonii s přírodou a pojí je tradice a vzájemná pospolitost. Vládne zde cyklický čas, čímž se rozumí pravidelné střídání ročních dob, dnů všedních – pracovních a dnů svátečních. Nejde zde ale o „ahistorické bezčasy“, nýbrž zejména v poslední části románu je jeho idylické ladění ohroženo některými negativními vlivy, ať už jde o cizorodé prvky železnice a dělníků pracujících na její výstavbě, nebo o ziskuchtivého židovského obchodníka, který má zájem jen na vlastním prospěchu a učí sedláky opíjet se (viz dále kapitola Cizí versus domácí svět). Jihočeská vesnice však naštěstí neztratila pud sebezáchovy a nedá takovému „rozvratným živlům“ šanci, takže celé ohrožení končí šťastně. Idyla je zachována.

Některými rysy připomíná Jan Cimbura tzv. vývojový román (Entwicklungsroman), v němž hlavní hrdina zpravidla prochází různými zkouškami, v nichž postupně dozrává a stává se lepším člověkem. Do této kategorie však dílo spadá jen částečně, není jeho typickým příkladem. Čtenář totiž nemá možnost sledovat celý život hlavního hrdiny od dětství a dospívání, které má zpravidla hlavní vliv na formování charakteru člověka, ale setkává se s ním už jako s dospělým a zoceleným osmadvacetiletým mužem, který má za sebou

⁷ Mocná, Dagmar – Peterka, Josef a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha – Litomyšl: Paseka 2004, s. 275. Mocná je i autorkou samotného hesla.

sedmiletou vojenskou a válečnou zkušenost a poznal kus světa. Vývojové posuny zde proto nejsou příliš patrné, Cimbura se od začátku románu projevuje už jako člověk vyzrálý a charakterní, který se nenechá svést hloupými řečmi, alkoholem ani posměchem. To, co už je v Cimburovi přítomno na začátku vyprávění, se na statku u sedláka Kovandy pouze rozvine a dovrší: „*Tak v Hradišti zrál a uzrál člověk dobrý, křesťan spravedlivý, zkušený muž a chytrý hospodář – silák tělem i duchem – Jan Cimbura.*“⁸

Důležitým rysem románu je jeho výchovná tendence – hlavní hrdina má sloužit jako vzor jihočeského sedláka v době, kdy tento ideál postupně, ale nenávratně zaniká v proudu stále překotnější doby. Největším moralistou v dobrém slova smyslu je přítom on sám – na začátku románu se zastane bláznivé Anýžky, jako jediný se ohradí proti válečnému nadšení v prusko-rakouské válce roku 1866, nenechá se unést pokrokem, který s sebou přináší vedle pozitiv i mnohé negativní důsledky. Nebojí se postavit proti většinovému mínění a to mu dá zapravdu mnohdy až dodatečně. Přestože má sloužit jako vzor jihočeského selského typu, se svými názory je paradoxně mnohdy osamocený a často teprve s odstupem mu jeho vrstevníci dávají zapravdu.

⁸ Baar, Jindřich Šimon: *Jan Cimbura*, s. 40.

4. Kompozice

Obsah románu napovídá již protagonistický titul (v tomto případě podle hrdinova jména) a naznačuje tak, že se jedná o popis jednoho lidského života. Román se dělí na tři části, které kopírují hlavní mezníky v Cimbuřově životě. První část začíná jeho příchodem jakožto čeledína na Kovandův statek a končí svatbou s náhle ovdovělou Marjánkou Piksovou. Druhá část bezprostředně navazuje na první, počíná svatební hostinou a končí svatbou Cimbuřova nevlastního syna Jana a Cimbuřovým odstěhováním na statek zakoupený po sedláku Kláskovi, tedy splněním Cimbuřova celoživotního snu být „konečně ve svém“. Třetí část pak zahrnuje období od nastěhování „do vlastního“ až do Cimbuřovy smrti.

Jednotlivé části mají vyrovnaný počet kapitol (10-9-9), ale různý rozsah, který zohledňuje délku jednotlivých životních etap, o nichž se pojednává. První část je proto nejkratší, druhá nejdelší, zaujímající téměř polovinu celé knihy, třetí o něco delší než první.⁹ V první části se seznamujeme s Cimbuřovým pozdním mládím, ve druhé je hlavní hrdina ve zralém věku a na vrcholu fyzických sil, vychovává vlastní i nevlastní děti, a ve třetí postupně stárne, moudří, ale zároveň se stává i dětinským a podivínským. V této třídílné symetrii s rozsahem největší prostřední částí můžeme spatřovat i jistou bezděčnou analogii s třídílným oltářním obrazem, „*který se skládá z levé (úvodní) a pravé (závěrečné) části a v jehož středu stojí část nejsložitější a nejdůležitější*“¹⁰ a která se později stane charakteristickou pro tvorbu Jana Čepa.

Poměrně důležitou roli hrají v románu texty různých popěveků, lidových písní a říkanek, byť jejich funkce je většinou nikoliv kompoziční, ale spíše ilustrativní, tedy funkci dokreslit lokální kolorit jihočeské vesnice, a to zejména o důležitých událostech, jako jsou svátky, svatby, pohřby, přijímání za souseda apod. Určitou výjimku tvoří Cimbuřova zamilovaná píseň Protivínskej zámeček mezi horama, jež poprvé zazní z jeho úst na začátku románu poté, co se o posvícení vypořádá s chasou, která jej chtěla zesměšnit.¹¹ Podruhé si ji Cimbuř nechá zahrát na svatbě svého nevlastního syna Jana na konci druhého dílu.¹² Píseň slouží k charakteristice hlavního hrdiny a zároveň jako drobná reminiscence na dobu Cimbuřova mládí v okamžiku, kdy jedna generace střídá druhou.

⁹ Ve vydání, s nímž pracujeme, je poměr počtu stran jednotlivých částí 78 : 177 : 107.

¹⁰ Bauer, Michal: *Báseň tajemství a pokory*. Tvar 8, 1997, č. 13, s. 5. Cit. podle: Všeticka, František: *Tektonika textu. O kompoziční výstavbě české prózy třicátých let 20. století*. 1. vyd. Olomouc: Votobia 2001, s. 219.

¹¹ Baar, Jindřich Šimon: *Jan Cimbuř*, s. 32.

¹² *Ibidem*, s. 272.

5. Vypravěč

V románu Jan Cimburu Jindřich Šimon Baar uplatnil tradičního vševědoucího vypravěče v er-formě. Pasáže mající prudší dějový spád se střídají s lyrizujícími vložkami opěvujícími krásu jihočeské přírody. Pro úzké sepětí lidí s přírodou je příznačné, že často „mluví“ i ptáci a ozvláštňují tak např. rozmarne vyprávění o sedláku Koláříku z Putimi, který na trhu v Písku přišel kvůli karbanu o celý výtěžek z prodeje. Po cestě na trh i z trhu jej vrabci „provokují“ svým štěbotem: „*Strejc! Strejc, křičeli vtom vrabci na strýčka. Já nejsem žádnéj váš strejc – kolomazník je strejc – ale já jsem Šimon Kolářík z Putimi, hádali se strýček s vrabečky.*“¹³

Prostřednictvím ptačího zpěvu umožňuje vypravěč nahlížet i do nitra svých postav, především Cimbury samého. Tak například ve scéně, kdy sedlák Klásek nařkne Cimburu z toho, že si přeje smrt svých nevlastních synů v prusko-rakouské válce, je Cimburu v pokušení jej na místě ztrestat a do ptačího zpěvu si promítá hlas svého vlastního našeptávání: „*Píchni! Píchni!*“ *popichuje Cimburu strnádek u cesty. – ,Kam? Kam?’ letí sirá šeredná vrána a ptá se cestou – ,Do břicha – chachacha,’ chechtá se chřástal kdesi v zelených lukách. Cimburu slyší a zřetelně a jasně jim rozumí – ale neposlechne, dokud jim Klásek neodpoví.*“¹⁴

Čtenář prostřednictvím vypravěče nenahlíží pouze do nitra postav, ale i do nitra zvířat, z jejichž perspektivy je vyprávění ozvláštňeno. Tak např. scéna, v níž se Cimburův kuň Běláček snaží poprvé nepříliš ochotně táhnout vůz, je popsána nikoli z perspektivy Cimbury, ale právě z perspektivy koně: „*To by hrálo,’ myslí si Běláček,’ tak vy se mnou tak – ukáží vám, co umím – ukáží vám svou sílu, že já jsem pán,’ a vzdorně pohodil hlavou, přední nohy vzpříčil a kroku neudělal... - Kobyla mrskla po něm okem – a jako by neviděla, co mladíček vyvádí – táhla dál – a už brousilo kolo hřebečkovi vzadu kolena, takže jako uštknut kupředu popoběhl – stranou uskočil a dozadu se podíval. Tam spatřil usmívajícího se hospodáře, jak mu rukou hrozí...*“¹⁵

Jak již bylo řečeno ve třetí kapitole, důležitým rysem románu je jeho výchovná tendence. Tam, kde je hlavním moralistou Cimburu sám či kde správnost nebo nesprávnost jednání vyjde najevo z průběhu děje samého, je zpravidla dosaženo umělecky silného dojmu.

¹³ Ibidem, s. 117.

¹⁴ Ibidem, s. 193.

¹⁵ Ibidem, s. 151.

Někdy se však chápe slova sám vypravěč a zde pak působí spíše rušivě, neboť dává najevo svou zakotvenost v době, v níž píše, a text místy dostává nádech traktátu, např. tam, kde vypravěč srovnává přístup hospodářů ke svým dětem ohledně dědictví ve své době oproti době, o níž se vypravuje: „*Dnes jsou i u nás jiné poměry. otec s lehkým srdcem rozdělí svůj statek mezi děti. Kus pole dá věnem dceři, kus louky anebo lesa synovi – a tak se drobí – hynou a mizí lány – mění se v pololány – a čtvrtlány – v chalupy a konečně rozparcelovány mizí jako pramen v písku... [...] „Nedělitelnost statků“ – tento moderní dnes požadavek [Zvýraznila K. S.] – už tenkrát na Šumavě a na českém jihu dobře znali.*“¹⁶

Svůj odstup a nadhled dává vypravěč najevo zejména tam, kde líčí historické události v době, kdy žil Jan Cimbura. Někdy se nevyhne ani anticipaci a čtenáři dopředu prozradí, jak dopadnou. Zde je však nutno počítat se znalostí dobového čtenáře, který měl události předchozích čtyřiceti až padesáti let v živé paměti.

¹⁶ Ibidem, s. 38.

6. Prostor

Jedním z charakteristických rysů idyly je vázanost k určitému konkrétnímu místu. *„Toto místo je většinou nevelké, jasně ohraničené (např. údolí) a vnitřně soběstačné, s minimem vazeb k okolnímu „velkému“ světu. Krajinný reliéf idylického místa je většinou mírně zvlněný, bez výrazných vertikálních dominant a s bezpečnou sítí důvěrně známých cest. Lidé v něm žijí v harmonickém soužití s přírodou a ve vzájemných přirozených vztazích, odpovídajících vysněnému patriarchálnímu venkovskému společenství. Město (s výjimkou přehledného a stabilního maloměstského prostředí, nezasaženého moderním civilizačním ruchem) se jeví jako prostor idyle nepřátelský.“*¹⁷

Uvedená definice velmi dobře odpovídá prostoru, tak jak je vykreslen v Baarově románu. Oním idylickým místem zde není jedna konkrétní vesnice, ale jihočeská krajina jako taková, reprezentovaná Semicemi, Hradištěm, Putimí spolu s okolní přírodou. Pro pojetí románu jako idyly je typický nejen kontrast mezi městem a vesnicí, ale i kontrast mezi domácím a cizím. Pouze domácí prostředí skýtá „hlubinu bezpečnosti“; čím dále se od něj lidé vzdalují, tím větší nebezpečí jim hrozí. Na trhu v Písku mohou sedláka v hospodě při karbanu „pouze“ obrát o jeho výdělek, na cestě do Prahy však mohou číhat lupiči a ve válce v daleké Itálii, kam musí Cimbura rukovat, už jde o holý život. Rovněž ve vzdálené Vídni, o níž se dozvídáme pouze zprostředkovaně z vypravěčova komentáře, nikoli z vlastního děje, se tvoří Čechům nepřátelská politika.

Vůbec nejbezpečnějším místem je domov, představující stabilní prostředí. Od něj se prostírají soustředné kruhy (vesnice – jižní Čechy – české království – rakouská monarchie – svět). Proto dává Cimbura přednost tvrdé selské práci před formaničením, přestože by si jím vydělal mnohem více peněz. Kočovný život není nic pro jeho naturel, který tíhne k usedlému životu: *„Jsem ze selského a tíhnu k selskému. Nelíbí se mi cikánský život formanský – život prožitý na cestách a v hospodách – u cizího stolu, na cizím loži.“*¹⁸

Cizí prostředí představuje nebezpečí nejen pro lidi, ale také pro koně. Přesvědčí se o tom Cimburův milovaný kůň Běláček, kterého odvede vojenská komise, posléze se jeho majitelem stane kníže Windischgrätz a Běláčkovi nadejde slavná doba, ovšem jen do bitvy u Sadové, po níž jej prodají a on musí živořit kočovným životem s vápeníkem, dokud se náhodou nedostane do rodné vesnice, kde už může jenom umřít. Také o koních platí, že

¹⁷ Mocná, Dagmar – Peterka, Josef a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 275.

¹⁸ Baar, Jindřich Šimon: *Jan Cimbura*, s. 73.

bezpečí je jenom doma u sedláka, alespoň tak o tom uvažuje Cimbur. „[...] *on – selský kuň – měl zůstat u vozu a pluhu. Stalo se jinak a nikdo za to nemohl. Jako trest nadešla Běláčkovi doba ponížení – jako žebrák potuloval se světem s vápeníkem – každý den viděl jinou ves – a stál na jiném stání. I nouzi poznal – hladu se jistě chudák natrpěl – obroku zřídka okusil [...]. Ale štěstí Běláčka neopustilo. Umřít domů přijel, a to Cimburu těší.*“¹⁹

Zcela zásadní prolamování do tradičního venkovského prostoru představuje železnice. Její stavba zasáhne do života Putimi během třetí třetiny devatenáctého století celkem třikrát. Tím, že radikálně zkrátí vzdálenosti mezi domácím a cizím, znamená i jisté ohrožení. Železnice byla v české literatuře v počátcích reflektována spíše kladně, teprve později se do popředí začaly dostávat i kritičtější tóny.²⁰ Pro idylický prostor Baarova románu nepředstavuje železnice zásadní nebezpečí sama o sobě, ale především kvůli změnám, jež do poklidně žijící vesnice přináší a jež znamenají ohrožení její vnitřní stability (blíže o tom v kapitole Cizí versus domácí svět).

¹⁹ Ibidem, s. 292

²⁰ Macura, Vladimír: *Sen o vlaku*, in: Macura, Vladimír: *Český sen*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999, s. 157–167.

7. Čas

Při rozboru času v románu Jan Cimburu docházíme k zajímavému paradoxu: na jedné straně čas odpovídá idylickému pojetí definovanému zde ve třetí kapitole, tedy cykličnosti vycházející z každoročního rytmu přírodního koloběhu a na ni navazujících svátků. Na druhé straně se však román neodehrává v „ahistorickém bezčasu“, ale je pevně zakotven v historických reáliích a konkrétních datech, což fakticky znamená přimknutí k lineárnímu pojetí času. Obě koncepce se tak vzájemně prolínají.

Román začíná krátce po roce 1848, dozvídáme se o Cimbuřově svatbě konané 20. října 1858, časově přesně lokalizovaná je i prusko-rakouská válka roku 1866, rusko-turecká válka roku 1878 a následná anexe Bosny a Hercegoviny, i samotná Cimbuřova smrt 16. ledna 1898. Cimbuřův život je široce zarámován a ilustrován historickými událostmi, které vypravěč čtenáři zprostředkovává a prolíná tak „velké“ dějiny s „malými“. Vyprávění tak mnohdy nabývá podoby neformální kroniky českých dějin druhé poloviny devatenáctého století.

Vzhledem k požadavku historické věrnosti nemohl Baar ignorovat skutečnost, že vývoj zapříčiněný modernizací působil i na jihočeské vesnici a postupně vedl k narušení autonomního a do sebe uzavřeného patriarchálního venkovského života. Tento vývoj, který podstatně urychlila zejména železnice, je Cimbuřou vnímán negativně, neboť v něm vidí ohrožení starých selských ctností. Aby zachránil alespoň částečně své idylické pojetí, rozhodl se pro optimistické zakončení alespoň tam, kde by tolik nebilo do očí svou nevěrohodností. To se týká hlavně působení židovského obchodníka Salomona Steinera, který se pokouší lákat do svého krámu na kořalku sedláky a postupně je ožebračovat. Když ani po velkém úsilí nedosáhne toho, aby u něj místní lidé nakupovali, zklamaně odtáhne a Putim se opět stane „panenskou.“²¹

Cimburu se stále více odcizuje svému okolí, neboť vše kolem něho se mění a jen on zůstává stále stejný a se svým přísným a nesmlouvavým postojem se stává ostatním nepříjemným: „*Kazatel už zase káže, říkali [lidé] podrážděně, jako by nám toho dost nenakázal jemnostpán v kostele.*“²² Idyla se tak postupně zužuje pouze na něj a jeho nejbližší rodinu.

²¹ Baar, Jindřich Šimon: *Jan Cimburu*, s. 337.

²² *Ibidem*, s. 342.

Přes zdání faktografické přesnosti se ji Baarovi mnohdy nepodařilo dodržet a v knize se tak vyskytují časové údaje, které si navzájem odporují. Podle románu Cimburá přichází po roce 1848 na Kovandův statek jako osmadvacetiletý,²³ narodil se tedy po roce 1820. Umírá 16. ledna 1898 jako osmaosmdesátiletý,²⁴ to by se však musel narodit o deset let dříve, roku 1810. Podobně se dovídáme, že svatba s vdovou Marjánkou Piksovou se konala roku 1858 a nejstarší syn měl dvanáct let.²⁵ Musela se tedy provdat nejpozději v roce 1846, avšak podle románu sloužila asi rok s Cimburou u Kovandů, než si vzala Piksu, vdala se tedy nejdříve v roce 1849.²⁶ Nutno však říci, že tyto nesrovnalosti, které vznikly zřejmě nepozorností při tvorbě a zejména při závěrečných korekturách, neruší a všimne si jich jen pozorný čtenář.

²³ Ibidem, s. 23.

²⁴ Ibidem, s. 372.

²⁵ Ibidem, s. 81.

²⁶ Ibidem, s. 80.

8. Postavy

Pro patriarchální idylu jihočeského venkova je typické, že zde vystupují kromě Cimbury samého především mužští hrdinové a protihráči. Ženské postavy vystupují spíše v pasivních rolích, ani Cimbuřova žena Marjánka není vykreslena příliš výraznými barvami. Výjimku tvoří pouze situace, kdy ženy rázně zabrání svým mužům chodit do krámků Salomona Steinera, odkud se vracejí opilí a bez peněz (*„Jdi si, utrať zas výdělek, podepiš novou směnku, opij se, ale pamatuj, v té chvíli, kdy se předními vraty přitlučeš domů opilý, já zadními vraty i s dětmi odejdu domů k rodičům.“*)²⁷

Hlavní postavou je přirozeně Jan Cimbura, ostatní postavy jsou okolo něj sestaveny tak, že s ním tvoří figurální dvojice, které spolu mají různý vztah – přátelský, nepřátelský či vzájemně se respektující.

Cimbura

Pobyt u sedláka Kovandy je zakončen lapidárním shrnutím: *„Tak v Hradišti zrál a uzrál člověk dobrý, křesťan spravedlivý, zkušený muž a chytrý hospodář – silák tělem i duchem – Jan Cimbura.“*²⁸ Tato charakteristika ve zkratce vystihuje všechny Cimbuřovy dobré vlastnosti, jež mají sloužit jako vzor jihočeského sedláka.

...člověk dobrý...

Hlavní Cimbuřovou charakteristikou je především dobrota. Cimbura je dětsky bezelstný, neublížil by ani kuřeti, na poli se vyhne i drobnému hmyzu, chová lásku ke zvířatům, zejména ke koním a nedovolí nikomu jim ubližovat. Nevadí mu, když se mu druzí smějí, není domýšlivý ani mstivý.

Projevem jeho dobroty je i obětavost, s jakou se ujme rodiny zemřelého přítele, sedláka Piksy. Poté, co postupně zjistí, že na statku citelně chybí hospodářova ruka, rozhodne se obětovat se a vezme si vdovu Marjánku se třemi dětmi, ačkoli jeho plány byly původně jiné. Za svou obětavost je však bohatě odměněn, neboť v probuzené lásce k Marjánce najde nový smysl své existence, kterého si dosud nebyl vědom: *„Ano - jako malé dítě šťasten byl Jan Cimbura – sám nevěděl, že prožívá teprve teď jaro svého života. Jeho srdce lidskou láskou že se rozvírá jako porosený květ v tajemné hodině půlnoční. Milovaná žena jeho že to*

²⁷ Baar, Jindřich Šimon: *Jan Cimbura*, s. 332.

²⁸ *Ibidem*, s. 40.

*je, která zkrášlila mu celý život, takže se z něho těšil a radoval jako nikdy předtím. [...] Jako každý nezkažený sedlák miloval horoucně a hluboce a proto nesnesl, aby cizí pohled jeho lásku znečistil.*²⁹ Pro popis lásky se mu slova zdála „příliš hrubá a nejohavnivější obrazy příliš prázdnými. [...] On sám o ní nemluvil, ale cítil na sobě její ušlechťující vliv. Povznášela ho nad všednost a pozlacovala mu všechny jeho práce a snahy. Duše jeho se rozvila – změkla a stala se schopnou prožívat před tím nikdy netušené radosti a rozkoše.“³⁰

Svou lásku nezištně projevuje i nevlastním dětem. Snaží se jim nahradit zemřelého otce, což se mu brzy daří. Děti k němu přilnou jako k vlastnímu otci a oplácejí mu jeho lásku vděčností a úctou.

...křesťan spravedlivý...

Cimburova dobrota souzní s jeho vírou, která není povrchní ani „naučená“, ale vyplývá z jeho lásky k lidem a k Božímu stvoření, jež se projevuje v kráse přírody. Cimbura o své víře přemýšlí, v kostele naslouchá pozorně kázání a v duchu s ním vede dialog, někdy se i hádá, než se mu rozjasní. U Kovandy přečte celé Písmo svaté a další náboženské spisy, v nich se snaží hledat poučení pro přítomnost. Víra pro něj neznamená abstraktní teologické konstrukce, ale především živou lásku k Bohu, bližním a zvířatům, nabývá tak rysy františkánské pokory. Postupně dospívá k přesvědčení, že „Boha netřeba se bát, ale třeba ho milovat. To milování stačí. Mám-li Boha rád, rozumí se, že ho z lásky ve všem poslouchám – mám pak pro Boha rád i bližního i zvířata. Jak jednoduché, - jak úžasně prosté zdálo se to teď všecko Cimburovi: je jen jedna ctnost, a sice láska, a jen jeden hřích, a tím je pýcha. Všecko dobré i zlé z toho pochází – v tom koření a k tomu zase směřuje... [...] Stal se z něho klidný, přirozeně žijící sedlák – a ani necítil, že jsou kolem něho nastaveny ohrady, jako je náboženství a zákony – žil naprosto svobodně – podle své šlechetné vůle, a nepřicházel s nikým do sporů – necítil tíže trestů ani pouta zákonů...“³¹

Cimbura žije podle Božího zákona, při práci si zpívá nábožné písně a přísně ctí nedělní odpočinek, kdy místo náradí bere do ruky knihu a čte si v ní. Každoročně putuje o chlebu a vodě na mariánské poutní místo a směje se poutníkům, kteří se vezou na vozech s ranci jídla.

K životu v Božím řádu patří i smrt, která je prubířským kamenem života. Cimbura se jí nebojí, ačkoli je mu zpočátku líto, že už musí odejít. Rozloučí se pokojně se svým krajem,

²⁹ Ibidem, s. 130.

³⁰ Ibidem, s. 131.

³¹ Ibidem, s. 133-134.

lidmi kolem sebe, rodinou, a nakonec se smíří i s Bohem a přijme svátost pomazání nemocných, takže vypravěč může už jen konstatovat: „*Tak pěkně žil, umíral a pohřben byl i ve smrti silný sedlák jihočeský Jan Cimbura.*“³²

...zkušený muž...

Cimbura na Kovandův statek nepřichází jako nezralý mladík, ale jako člověk, který má za sebou sedmiletou vojenskou a válečnou zkušenost. Z této předčasné vyzrállosti plyne také jeho vážnost a zamlklost, kterou si jeho okolí zpočátku mylně vykládá jako podivínství či namyšlenost. Jeho zkušenosti se násobí také prací na selském gruntě pod vedením sedláka Kovandy. Díky své pílí a svědomitosti jej pak v mnohém předčí. Navzdory své poslušnosti si umí i postavit hlavu, např. když odmítne jet s vozem, který nezná, bez toho, aby jej nejdřív pořádně neprohlédl. Jeho schopnost samostatně přemýšlet se projevuje zejména v situacích, v nichž se dokáže postavit většinovému mínění ostatních lidí, např. na schůzi projednávající vznik rolnické školy v Písku.

...chytrý hospodář...

Navzdory svému konzervativismu, prosazujícímu odvěký řád, je Cimbura v mnohém ohledu progresivní tam, kde se nejedná o mravní hodnoty. To se týká zejména hospodářství, v němž zavádí nové postupy a rozmnožuje tak svůj majetek. Dobře patrné je to z rozmluvy s jeho nevlastními syny, jimž po návratu z vojny ukazuje mezitím zvelebené hospodářství: „*Ale, tatínku, kde se doberete píce pro všecko,‘ divili se hoši, ‚přikoupili jste luk – nebo sejete samé kulatiny a jetele?’ – ‚Nepřikoupil a neseju,‘ rozkládal Cimbura, ‚ale dělám, co už nebožtík Kovanda dělal – a čemu sedláci nechtějí rozumět – hnojím a vláčím luka tak jako pole. O mrvu není nouze. Jedno tlačí druhé. Čím víc dobytka – tím víc mrvy – a čím více hnojím, tím více těžím – a čím nabitější stodoly – tím také plnější chlévy; to jsou ta kouzla a čáry [...].*“³³

Ještě progresivnější je překvapivě v rozdělení tradičních mužských a ženských rolí. Cimbura se nezdráhá starat se i o drobné domácí zvířectvo a drůbež, což bylo odnepaměti povinností žen. Dokonce se nestydí dojit krávy, ačkoli se mu za to dostane posměchu celé obce a ostatní sedláci jej nazývají zženštilým a změkklým. Obojí se mu však bohatě vyplatí – dobytek i drůbež mu vzkvétá a Marjánka má více času na domácí práce a úklid, takže je u nich záhy čisto jako na faře.

³² Ibidem, s. 384.

³³ Ibidem, s. 209-210.

Jak je patrné z rozmluvy s knížetem, Cimbura se nebrání pokroku, ale je opatrný zejména v zavádění cizích plodin a plemen. Zřetelně preferuje domácí odrůdy před cizími, neboť za vhodné k pěstění a chovu pokládá především to, co je domácí.

...silák tělem i duchem...

Cimbura své okolí přesahuje nejen svým povahovým založením, ale i fyzickou silou. Jeho postava je vykreslena s obdivem: *„Byl to statný hoch! Přímo vzor jihočeského člověka. Byl prostřední postavy souměrné a krásné – zrovna ideálně urostlé. V pasu útlý jako panna, ale jeho hrud’ byla mohutná – v ramenech široká – v prsou vyklenutá a v zádech rovná jako prkno. Na krátkém, svalovitém krku nasazena točí se malá hlava kučeravého vlasu a neobyčejně pravidelné, čistě oholené tváře. Na vojně navykl si na přímé, vznosné držení těla, odměřený krok a otevřený, mužný pohled. – Jediná věc byla nápadná a rušila soulad jeho těla – tím byla mohutná – dlouhá a široká šlapadla na pružných jeho nohách – takže jeho boty – vysoké – s holeněmi, sahajícími až po kolena, byly rozměrů zcela mimořádných a bily přímo do očí.“³⁴* Hlavní funkcí zdůraznění tohoto „handicapu“ není zesměšnit hlavního hrdinu, ale lidštit ho a tím čtenáři zvěrohodnit, neboť by se jinak začal nebezpečně podobat rytířům z pohádek.

Svou sílu však dokáže použít jen tehdy, kde jde o to, zastat se slabšího, pomoci zachránit hospodářská zvířata či majetek, nebo vysvobodit vlastní děti z hořícího lesa. Mrhat svou silou na odvážné kousky jen „pro zisk a slávu“ však Cimbura nedokáže.

Svou sílu projevuje nejen v oblasti fyzické, ale i duševní. Platí tak zejména tehdy, když mu zemře jeho milovaný syn Vašík. Na pohřbu má rty semknuté bolestí, ale slova nevypustí: *„Marjánko, pamatuj se – Pánbůh dal – Pánbůh vzal,‘ řekl konečně své ženě až přísným hlasem, když se mu zdál být její nářek zoufalý, ‚vzal si jedno dítě a nechal nám pět.‘ A zas lidé podívali se na Cimburu a řekli s podivem: ‚Silák Cimbura – silák i v bolesti.“³⁵*

Kovanda

Kovandu můžeme jednoznačně zařadit mezi kladné postavy. Je možné jej označit jako jistý předstupeň Cimbury, pokud jde o ideál jihočeského sedláka. Můžeme jej charakterizovat jako moudrého a zkušeného hospodáře, který rozumí nejen půdě, ale i zvířectvu (nejvíce koním) i lidem na statku, takže celé hospodářství výborně funguje a přináší užitek. Povahově

³⁴ Ibidem, s. 27.

³⁵ Ibidem, s. 253.

patří k lidem spravedlivým a místo planých slov raději jedná. Ctí patriarchální principy venkovského života, nad druhé se nevyvyšuje, ale jedná s nimi jako se sobě rovnými, je přátelský a v případě potřeby ochotně nabízí svou pomoc.

Cimburovi s láskou předává své léty nabyté zkušenosti ohledně chodu hospodářství, kromě toho jej učí také respektovat tradiční (a všeobecně dodržované) patriarchální vesnické zvyky a obyčeje, např. „památky“ (dožínky, posvícení a masopust), jejichž smysl dokáže pateticky obhajovat, např. tehdy, když uzavřeného Cimburu nutí jít o posvícení na zábavu do hospody: *„Starý mrav káže o památkách se veselit, jít mezi lidi – svoje bratry – a s nimi se potěšit – uctít čas – aby on zase uctil nás. [...] Je ke všemu čas, k dílu i k jídlu, modlitbě i veselí, k práci i odpočinku a člověk nemá staletý pořádek rušit. [...] Náš selský život je utvrdlý, ztuhlý, zvykem posvěcený – kdekdo z našich, každý se mu podrobuje, a jako na podivína anebo nepřítele hledíme na toho, kdo ten starý pořádek náš ruší. – neosamuj se a nevyhýbej se lidem.“*³⁶ O několik let později jej v podobném duchu nabádá, aby se oženil a založil rodinu, používaje při tom stejné argumenty: *„Nehledej štěstí, nepachtí se po něm, ale nestav se proti němu a nevyhýbej se mu. V rodině jsi vyrost – rodinu si založ. Nečteš v bibli ‚Není dobře člověku samotnému?‘ – Nestav se proti řádu a běhu tohoto světa – to se trestá víc než každý jiný hřích [...].“*³⁷

V okamžiku, kdy zjistí, že jeho učedník přesáhl mistra, začne jej nazývat svým bratrem a dělí se s ním o zisk z formanství rovným dílem. Po Cimburově ženitbě dokonce učiní neslýchanou věc a dá mu svou milovanou klisnu Divokou, přestože si je vědom, jak cenný je to dar.

Jeho vztah s Cimburou se tedy pohybuje v relacích otec – syn, neboť dokáže Cimburovi nahradit a doplnit zkušenosti, které dosud nemá, protože strávil sedm let na vojně. Pravdivost tohoto tvrzení výmluvně dokládá i skutečnost, že si vymínjuje, aby Cimbura pomáhal nést na hřbitov jeho rakev, až zemře,³⁸ což byla výsada rodinných příslušníků.

Klásek

Jako kontrast a protiklad ke zbožnému a pracovitému Cimburovi slouží sedlák Klásek. Jeho povaha není od začátku vykreslena dobře, je popudlivý a útočný, o svůj statek se příliš nestará, zato si hledí pytláctví. S Cimburou se dostane do konfliktu ve chvíli, kdy jej během

³⁶ Ibidem, s. 24.

³⁷ Ibidem, s. 73.

³⁸ Ibidem, s. 170.

prusko-rakouské války obviní z toho, že si přeje smrt svých nevlastních synů, kteří museli narukovat, aby získal statek pro svoje vlastní děti. Od té doby se mu Cimbura raději vyhýbá a Klásek se stane jeho nepřítelem. Po rakousko-uherském vyrovnání roku 1867 se Klásek vrhne do politiky, svádí sedláky do hospody, odkud se vracejí opilí a bez peněz. Nakonec se nechá zvolit starostou navzdory letitým obyčejům, a když se proti tomu část obce postaví, dostane se věc až k píseckému soudu. Ten díky Cimburově zásahu prohraje a zanevře na celou Putim. Chalupu prodá, otevře si v Písku hospodu a po několika letech nevalné existence uteče i s dluhy do Ameriky.

Kláskův případ má za účel názorně ukázat, jak sedlák skončí, přestane-li se držet starých selských ctností a zejména lásky k půdě a matce zemi, která ho živí. Tak jeho případ komentuje a chápe sám Cimbura v rozhovoru s knížetem a osvětluje tak ze svého pohledu čtenáři nepřímou příčinu Kláskova pádu: *„Země štědrá matka živitelka naše, – z ní jsme stvořeni – po ní chodíme – do ní se vrátíme. Je to matka milující – zlá na zlé – přísná na nedbalé, ale ke všem vždycky spravedlivá. Miluj ji, vzdělávej ji – starej se o ni – a ona ti dá jistě požehnanou úrodu, zanedbávej ji – a ona tě vytrestá tak, že hladem zmírat budeš. Prací a potem svým ukazuje jí sedlák svoji lásku, ale zahálkou svoji hříšnou netečnost a lhostejnost. Srdce Kláskovi odpadlo od této matky a přilnulo k flintě, pytláctví, honil maso a chléb mu utekl, načichl hospodou, chytl se chlastu, přivykl kartám a městu a země ho vytrestala – statek ho neuživil a musil ze živnosti, na které seděl jeho rod, Bůh ví jak dlouho – až lenochem vyhynul.“³⁹*

Je proto logické, že chalupu po Kláskovi v dražbě koupí právě pracovitý Cimbura. Postupně se snaží zvelebit zanedbané hospodářství, což se mu pochopitelně daří.

Kníže

Postava knížete není v Baarově koncepci ani vyloženě kladná, ani vyloženě záporná, je spíše ambivalentní. Kníže se s Cimbrou v průběhu románu setkává celkem čtyřikrát: poprvé je tomu na schůzi, na která se projednává založení „rolnické školy“ v Písku. Také tady projevuje Cimburova neohroženost a schopnost stát za svým názorem i za cenu, že jde proti proudu. Z jeho jednání lze poznat, že nad problémy opravdu přemýšlí, své výhrady dovede v ucelené formě prezentovat ostatním a logicky argumentovat proti námitkám protivníků, což knížeti evidentně imponuje. K jeho přednostem patří rovněž schopnost, že své posluchače

³⁹ Ibidem, s. 246-247.

dovede nadchnout. S lidmi se snaží vycházet pokud možno po dobrém. Proto se mu také zamlouvá knížecí strategie řízení schůze, kdy sedláky povzbudí, aby se nebáli v případě nejasností – hezky jeden po druhém – na cokoliv zeptat.

Oba spojuje lidský přístup k ostatním, nad které se nevyvyšují, ale jednají s nimi s úctou jako se sobě rovnými. Tuto tezi dokládá následující ukázka jejich rozmluvy při druhém setkání, kdy kníže překvapivě navštíví Cimburaův statek: [Cimbura:] „*Když jsem vás v Písku viděl a slyšel, zdál jste se mi menším pánem, než dělají vaši direktori, správcové, ba i než knížecí hajní, baštýři a poklasní.*“ [Kníže:] „*Tak to si dobře porozumíme [...].*“⁴⁰

Při třetím setkání Cimbura návštěvu oplácí. Přestože mezi oběma těmito setkáními oběhla dlouhá doba, nesou se ve velmi podobném duchu. Dovedou vyslechnout názory jeden druhého, s některými z nich souhlasí, k těm opačným se dovedou chovat s respektem a taktem a bez pocitů ukřivdnosti vyslechnout protiargumenty druhé strany.

Názorově se rozcházejí například v otázkách plemen zvířat a rostlin, kníže propaguje zásadně zahraniční (neboť domácí téměř nezná), Cimbura se drží lety vyzkoušené klasiky domácí provenience, jindy jde o problematiku výnosu hospodářství. Zde se nejmarkantněji projevuje rozdílný přístup k přírodě. Kníže je zastáncem „moderního“ kapitalistického názoru na svět, zásadní otázkou pro něj je, zda a nakolik se daná činnost, zvíře nebo plodina vyplácí. V hospodářství je podle jeho slov „*nutno řídit se ne citem, ale počtem.*“⁴¹ Cimburaův vztah k přírodě a jejím darům je zcela odlišný. Jeho přístup k ní není dobyvačný, ale funguje na bázi vztahu matka – dítě. Země je milující matka, která pilným štědře rozdává, ale dovede být i „*zlá na zlé – přísná na nedbalé, ale ke všem vždycky spravedlivá.*“⁴² Sedlák je v tomto pojetí dítě, které její dary pokorně a s úctou k dokonale fungujícímu stvoření přijímá.

Cimbura reprezentuje staletý přístup k přírodě a životu, který nezadržitelně odchází. Cimbura pěstuje a chová všechno, co jej činí samostatným a nezávislým – ze lnu si pořídí olej na svícení a plátno, z oveček kožichy na zimu. Svou soběstačností jde proti duchu kapitalismu, který je založen právě na směně zboží, které si člověk sám nevyrobí, protože se mu to již nevyplatí. Martin C. Putna v tomto přístupu právem spatřuje jistou „protoekologii“: „*Posloucháme-li Cimburovy chvály soběstačnosti vesnického hospodářství, které vyprodukuje právě tolik, kolik stačí k obživě a k příští setbě, chtělo by se nám mluvit i o ekologii před ekologií a o ideálu trvale udržitelného života dávno před vznikem tohoto pojmu.*“⁴³ Kníže

⁴⁰ Ibidem, s. 243

⁴¹ Ibidem, s. 314.

⁴² Ibidem, s. 246.

⁴³ Putna, Martin C.: *Česká katolická literatura 1848-1918 v evropském kontextu*. 1. vyd. Praha: Torst 1998, s. 308.

představuje přístup nový, který se dere do popředí. I on však má pochopení a sympatii pro starší mentalitu, proto se oba rozejdou v dobrém.

Cimbura odmítá také věci, které jdou proti selskému naturelu, vedou totiž k „popanšťování“ sedláka, který zpychne a postupně se začne za své selství stydět. Vrozená selská hrdost se projevuje hned na několika místech v textu, odmítá např. velkorysou knížecí nabídku na vstup do jeho služeb („*Jsem na svém taky knížetem.*“⁴⁴), nebo ve způsobu, jakým se staví k pomoci po krupobití: [Kníže:] „*Vaše řeč jest hrdá i skromná zároveň. Chvíli se mi zdá, že jste tak pokorní, že se neodvažujete poroučet si, chvíli zas, že o mou pomoc nestojíte.*“ [Cimbura:] „*Nesmíme vám bránit vykonat si na nás pro duši dobrý skutek, ale hrdost nám brání žebrati o cokoliv.*“⁴⁵

Ve svých rozhovorech se dotknou i změn přicházejících s nástupem mladé studované generace, které kníže označuje jako pokrok. Cimbura ale na celou problematiku nazírá z úhlu sociálně kritického a morálního, podle něj to ve skutečnosti není pokrok, ale „*klam a šalba.*“⁴⁶ S rostoucí vzdělaností totiž neroste poctivost, láska k bližnímu a mravnost, ale přibývá čím dál více krádeží, podvodů a jiných kriminálních činů, důvod vidí v důrazu na vzdělávání hlavy, ale ne srdce, a tak se z lidských životů vytrácejí tradiční mravní hodnoty jako „*poctivost, střídmost, pravdymilovnost a zbožnost,*“⁴⁷ které jediné vedou ke štěstí. Kníže má podobnou zkušenost z krajů s vysokou vzdělaností: „*Ano, zní to podivně, ale vy máte skoro pravdu: čím jsou lidé vzdělanější, tím se zdají být i nemravnější,*“⁴⁸ přestože vzděláváním by se člověk měl stávat lepším.

Přestože vidí, že v některých věcech jeden druhého nepřesvědčil, neodporují si, oba přemýšlí o názorech druhého a nacházejí v nich také mnoho pravdivého: „*Pravdu máte – mnoho pravdy – pěkně jste to vyjádřil – ze svého má žít člověk – ale přece nebýt lakomcem – každému dát a co možná nejméně chtít – na těch zásadách život založit, i tomu by ta škola rolnická měla učit [...].*“ „*Ano, a hlavně tomu,*“ potvrdil Cimbura, „*a pak teprve o strojích a práškách, o semenech a plemenech vykládat.*“⁴⁹

Poslední setkání po letech už je posmrtné – kníže přijíždí vzdát Cimburovi hold na jeho poslední cestě na putimský hřbitov. Právě tato scéna nejvíce upomíná na paralelu s Babičkou a paní kněžnou u Boženy Němcové. Zatímco však paní kněžna v závěru „pouze“ zvedne záclonu, pozorujíc z okna pohřební průvod, a pronese slavnou větu „šťastná to žena“,

⁴⁴ Ibidem, s. 249.

⁴⁵ Ibidem, s. 307.

⁴⁶ Ibidem, s. 310.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem, s. 311.

⁴⁹ Ibidem, s. 247.

kníže sám poklekne před Cimbuřovou rakví, pomodlí se a doprovodí je až ke hrobu, aby tak demonstroval svou úctu k člověku, jehož se přes rozdílné názory a postavení upřímně a hluboce vážil.

9. Cizí versus domácí svět

Cizorodé elementy přicházejí v románu na venkov především v souvislosti výstavbou železnice, jejímž působením se podle Vladimíra Macury⁵⁰ „zcela proměňuje časoprostor, zdá se, jakoby železnicemi vzdálenost přestala,“⁵¹ vzdálené se přibližuje, velké zmenšuje a čas zkracuje. Dráha spojuje mezi sebou města, vsi i metropole a umožňuje tak kontakty příslušníků různých národů. V poměru k přírodě a zaběhnutému řádu vesnického života působí vlak jako dravý, harmonii narušující element, dynamika železnice proti statické harmonii přírody a venkova.

Nejinak je tomu i v Baarově románu. Do jindy poklidné vesnice pronikají se stavbou dráhy cizorodé prvky. Přichází sem záplava nových lidí ze všech možných koutů světa, zejména z Itálie. Při stavbě dráhy se dají snadno vydělat peníze a dopomoci si tak k bohatství a blahobytu. Žije se zde rychle a přítomným okamžikem: užít si, vydělané peníze propít v hospodě nebo prohýřit v kartách – bez ohledu na to, co bude zítra, což je v naprostém rozporu s tradiční selskou mentalitou. S tím souvisí rovněž řada negativních vlivů jako opilectví, hazardní hry nebo marnivost. A tak není divu, že „*Tichá, klidná, jako ospalá jindy Putim byla k nepoznání. Probudila se a žila – žila jako o památkách [...]*“⁵² Cimbura má obavy, co z toho vzejde. Syn Jan se k celé problematice staví zcela racionálně: „*peníze vyděláme a uložíme – kdo neuloží, propije a užije – do zimy železnici postaví a celá ta sebranka se odvalí jinam a Putim se zase umoudří a ztichne.*“⁵³

Nepřichází ale jen lidé od železnice, usadil se tu také židovský obchodník Salomon Steiner. Své potenciální zákazníky láká do krámu líbezným úsměvem, sladkým lichocením i nezvykle širokým sortimentem zboží. Pomáhají mu tam dvě ženy – starší ošklivá „Frau Steiner“ a mladá hezká „červená slečinka.“ Slibují laciný nákup a atraktivní zboží a mohlo by se zdát, že jim na srdci neleží nic jiného, než spokojenost svých zákazníků. Tato „přátelskost“ je však jen předstíraná. Jejich pravé úmysly jsou ve skutečnosti zcela odlišné. Kupec se počáteční zdrženlivostí vesničanů nedá odradit a napomíná ženy k trpělivosti slovy, která mluví za vše: „*jen až přijdou páni partafíři, poleze k nám ta pakáž selská, hloupá a my je*

⁵⁰ Macura, Vladimír: *Sen o vlaku*, in: Macura, Vladimír: *Český sen*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999, s. 157–167.

⁵¹ *Ibidem*, s. 161

⁵² Baar, Jindřich Šimon: *Jan Cimbura* s. 256.

⁵³ *Ibidem*, s. 257.

*ožralé a oškubané dohola budeme vyhazovat.*⁵⁴ Jejich obchody se opravdu začínají rozjíždět s přílivem lidí od dráhy. Ke své klientele přistupují podle jejího společenského postavení a platebních schopností. „Pány inženýry“ obsluhuje v „extra pokojíčku“ – vinárně – červená slečinka, partafíry v krámě paní Steinerová a obyčejným dělníkům – „trhanům“ nalévá lacinou kořalku venku na dvoře Salomon Steiner. Obyvatelé jindy tiché a klidné Putimi si už dávno zvykli na opilecký křik, hádky, klení, nesoucí se do tmy jindy poklidnou obcí, což židovskému krámku vysloužilo výstižný název Sodoma. Zde se týden co týden vyplácejí peníze jak dělníkům, tak i sedlákům. Žid dovede k sedlákovi mluvit „úlisně a vlídně“⁵⁵ a sotva začne zboží prohlížet, už je lapen – kořalka, karty, zabalené zboží, propije výplatu, ani neví jak. Nebýt ochranné ruky selských žen, nedopadlo by to s nimi nejlépe. Ony dosáhly toho, že tyto „*dva světy žijí tu vedle sebe.*“⁵⁶ Kontakty omezily na nejnižší možnou míru, cizí živel si hledí Sodomy, domácí lidé se jí vyhýbají.

Zlomová situace nastává o pouťové zábavě, dojde ke rvačce, z níž domácí vyjdou vítězně a dělníci schlíple odtáhnou. Jen krámek žida tu zůstal, který se všemožně snaží získat jejich přízeň. „*Nikdo proti němu nemluvil, nikdo mu nenadával, nic zlého neučinil, ale nikdo k němu také nešel.*“⁵⁷ Není totiž jejich „*člověk ani krví, ani jazykem, ani vírou,*“⁵⁸ takže nevidí důvod, proč nedat vydělat dvěma domácím obchodníkům. Nakonec kupec poznává, že to zde nemá cenu, a odjíždí zkusit štěstí jinač. Všichni si s úlevou oddechnou a ještě jej zdarma odstěhují.

Přes zřetelný protizidovský osten zde Baar nepřekračuje hranice konvenčního antisemitismu běžného v dobové (nejen) katolické literatuře. Nejedná se zde o antisemitismus rasový, ale o antisemitismus varující před negativními rysy židovského působení na českém a moravském venkově (srov. např. Šaldovu podobně zaměřenou a laděnou esej *Ležela země přede mnou, vdova po duchu... z Bojů o zítřek*). Salomon Steiner svým lákáním sedláků na zboží dosud nevídané vlastně představuje pokušení „protokonzumního“ způsobu života, který je v příkrém rozporu s tradičním pojetím reprezentovaným Cimburou. Jeho odchod může toto pokušení oddálit, ale ne zastavit. Proto je jen otázkou času, kdy ono cizí převáží nad domácím.

⁵⁴ Ibidem, s. 331.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem, s. 332.

⁵⁷ Ibidem, s. 337.

⁵⁸ Ibidem.

10. Nástin recepce románu

Následující kapitola se pokouší nastínit recepci díla od vzniku románu až po současnost. Nepůjde přitom o úplný a vyčerpávající výčet, ale o ohlasy, jež jsou pro interpretaci románu důležité či podnětné.

Baarův román byl po prvním vydání přijat vesměs pozitivně, pochopitelně především v konzervativních periodících. Jako příklad za všechny může sloužit kritika F. V. Vykoukala v *Osvětě*.⁵⁹ Autor správně spatřuje v Cimbuřovi charakteristiku celého jihočeského typu, v jeho postupném osamostatňování (čeledín – poručník na Piksově statku – majitel vlastního hospodářství) vidí obraz postupného osamostatňování selského stavu. Všimá si rovněž působení židovského obchodníka v románu a zdůrazňuje paralelu mezi Holečkovou románovou kronikou *Naši* a Baarovým románem, přičemž Holečkovu dílo pokládá za více jdoucí do hloubky: „*V Našich je mnoho filosofie, v Cimbuřovi jsou jen praktické výsledky moudrosti lidové.*“ Jinak ovšem hodnotí román velmi kladně a doporučuje ho širokým vrstvám čtenářů, pro které je určen.⁶⁰

Arne Novák ve svých Přehledných dějinách literatury české charakterizoval Baarův román takto: „[...] ve zvláště zdařilém »Janu Cimbuřovi« (1908) postavil proti rozkladné novodobé civilizaci staré karakterní hodnoty jihočeského selství, řízeného duchem dělného křesťanství, uskutečňujícího království boží na zemi; v povahokresbě ukázal kazatelsky založený vypravěč pevnou ruku.“⁶¹ Lze říci, že tuto charakteristiku používají více méně (byť jinými slovy) všichni interpreti díla v řadě slovníkových příruček dodnes.

Odlišnostem mezi Holečkovými Našimi a Baarovým Cimbuřou se věnoval Luděk Šmíd ve článku *Holečkovy a Baarovy selství*. Konstatuje rozdíl mezi Holečkovým Kojanem, vycházejícím z reformační tradice, a Baarovým Cimbuřou, představitelem barokního selství. Svoje sympatie zřetelně dává Kojanovi, který je podle něj „češtější“ (protože vychází z reformace) a pokrokovější, byť nakonec konstatuje, že „*Ani Baarova, ani Holečkovy koncepce nevedou k hledanému cíli.*“⁶²

K popularitě Jana Cimbuřy nepochybně přispělo již zmíněné zfilmování, jež v době okupace zdůrazněním tradice pomáhalo udržovat víru v národní svébytnost. V padesátých a

⁵⁹ Vykoukal, F. V.: *Nové písemnictví. Výpravná proza*. Osvěta 38, 1908, s. 641-643.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 642-643.

⁶¹ Novák, Arne – Novák, Jan Václav: *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. 5. vyd. Brno: Atlantis 1995, s. 786.

⁶² Šmíd, Luděk: *Holečkovy a Baarovy selství*. Slovesná věda, 1. díl, Praha 1948, s. 247-249.

šedesátých letech byl Baarův román vytlačován z obecného povědomí, o čemž svědčí především fakt, že od roku 1946 až do roku 1968 nevyšel ani jednou. Vzhledem k tehdejší společenskopolitické situaci to není překvapivé, neboť v době násilné kolektivizace venkova byla tato apoteóza tradičního českého selství v přímém rozporu se záměry vládnoucí garnitury. Román byl znovu vydáván až na konci šedesátých let a v letech pozdějších, kdy už byl selský stav ve své tradiční podobě prakticky zlikvidován kniha tak nemohla vládnoucí režim ohrozit; v té době už jej lze číst nanejvýš jako nostalgickou vzpomínku na svět, který nenávratně zmizel.

V sedmdesátých a osmdesátých letech vznikla potřeba obhájit vydání díla, které se svým otevřeným konzervativismem a křesťanstvím očividně protivilo panující ideologii. Posloužit k tomu měla např. předmluva Vladimíra Štěpánka, který se snaží tendenci díla „zmírňovat“ a interpretovat Cimbuřovu víru v Boha pouze jako podružnou součást víry v tradici, která je v českém venkovském člověku hluboce zakořeněna.⁶³

K pojetí Cimbuřova selství obrátil svou pozornost v osmdesátých letech v mnichovském exilu Josef Jedlička.⁶⁴ Baarův román a osudy jeho hlavního hrdiny mu slouží především jako odrazový můstek k obecnějším úvahám o specifčnosti českého selství, způsobené historickým vývojem: „*Neboť to je nejpozitivnější a nejvíce kritizovaný rys selství: že přidrží člověka k řádu a zvyku, že ho váže bez ohledu na jeho individuální sklony a libůstky, že ho zahrnuje v nadosobní soubor života, který jej na všech stranách přesahuje a pro nějž je člověk jen místem průchozím.*“⁶⁵

V poslední době se na Jana Cimbuřu zaměřil mj. Martin C. Putna v rámci své České katolické literatury 1848-1918 v evropském kontextu. V románu spatřuje především selský mýtus, vznikající proto, „*Protože se cítí, že je ho potřeba – že se vesnická komunita se svým kruhovým časem beznadějně rozpadá, proniká do ní linearita moderní civilizace a ničí cosi, co už nebude lze obnovit.*“⁶⁶ Rovněž Putna zdůrazňuje rozdíl mezi pojetím Holečka a Baara, upomíná také na paralelu mezi Cimbuřou a Babičkou.

Je zřejmé, že své čtenáře si román nachází a bude nacházet i v jednadvacátém století. Jako možná konkretizace potenciálně aktuální v dnešní době se nabízí např. Putnou postřehnutý bezděčně ekologický rozměr Cimbuřova myšlení a jednání, který jde mimoděk

⁶³ Štěpánek, Vladimír: *Jindřich Šimon Baar*. [Předmluva.] In: Baar, Jindřich Šimon: *Jan Cimbuřa. Jihočeská idyla*. 22. vyd. Praha: Československý spisovatel Praha, Praha 1979, s. 7-12.

⁶⁴ Jedlička, Josef: *O selství aneb Jan Cimbuřa*, in: *České typy aneb Poptávka po našem hrdinovi*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Franze Kafky 1992, s. 53 – 61.

⁶⁵ Ibidem, s. 60.

⁶⁶ Putna, Martin C.: *Česká katolická literatura 1848-1918 v evropském kontextu*. 1. vyd. Praha: Torst 1998, s. 308.

vstříc soudobým snahám o omezení konzumního způsobu života, principu trvale udržitelného rozvoje a místy i návratu k tradičnímu způsobu života spojenému se snahou o revitalizaci českého venkova.

11. Závěr

Román Jan Cimbura nepochybně představuje jeden z vrcholů jak Baarova díla, tak i vrcholů české venkovské prózy přelomu devatenáctého a dvacátého století. Spojuje v sobě dva oblíbené žánry české literatury – venkovskou prózu a idylu, což je nepochybně hlavním důvodem neutuchající čtenářské obliby.

Po kompoziční stránce je román poměrně jednoduchý, jeho tři části kopírují důležité mezníky Cimburova života. Vyprávění zprostředkovává tradiční vševědoucí vypravěč v erformě. Prostor i čas naplňují idylické pojetí, které je však postupně nabouráváno zvenčí – relativní uzavřenost prostoru je ohrožována nastupující železnicí a cykličnost času spádem vnějších událostí, které toto vnímání postupně ruší, byť se je nepodaří zrušit docela. Idyla je sice zachována, ale zužuje se na Cimbura samého, jenž žije dál až do smrti svým tradičním způsobem života jako „balvan v řečišti“. Jako by autor cítil, že idylu ve stále překotnější době není možné zachovat pro celý venkov, aniž by se neprohřešil proti historické skutečnosti a tím proti věrohodnosti díla, které v této skutečnosti záměrně pevně zakotvil.

Jan Cimbura představuje určitý paradox, neboť má ztělesňovat ideál typického jihočeského sedláka, kterého však ve skutečnosti v mnohém směru přesahuje jak po stránce fyzické, tak po stránce mravní, a proto se mu svou jedinečností v celé řadě ohledů vlastně vymyká.

Román je vystaven na protikladech – proti Cimburovi pokorně obdělávající matku zemi stojí jako odstrašující příklad sedlák Klásek, který se nestará dobře o svěřenou půdu, chytí se pytláctví, alkoholu, karet a politiky. Musí proto zákonitě špatně skončit – matka země jej neuživí, odchází do města a nakonec s dluhy utíká do Ameriky, čímž rodnou vlast opouští nadobro. Pozoruhodnou postavu představuje kníže, který sice zastupuje cizorodý prvek a protikladný přístup k hospodaření než je tradiční selský, na druhé straně se však dokáže domluvit i s člověkem ze zcela jiné sociální vrstvy a respektovat jeho odlišné názory, vyplývající z odlišné zkušenosti.

Román Jan Cimbura a jeho hlavní hrdina zosobňuje především apoteózu řádu a života v řádu. Lidské štěstí spočívá v „obyčejných“ věcech – práci, výchově dětí a víře v Boha. Žít v řádu je pro člověka dobré, proto se mu přizpůsobuje i Cimbura, ačkoli – jak si bystře povšiml Josef Jedlička – v mnohém neodpovídá jeho povahovému založení: „*A sluší-li se, aby*

si jednou za čas člověk povolil a o pouti či posvícení „vyváděl“, podřizuje se skromný a střízlivý Cimbura i tomuto zvyku, třeba jen proto, aby nezahanbil ty ostatní...“⁶⁷

Tyto rysy zdůrazňovala i literární kritika a literární historie. Zde má nepochybně kořeny i trvalá obliba čtenářů, kteří se k dílu vrací jako k nostalgické připomínce světa, který nenávratně zmizel; nadčasové hodnoty, jež v tomto světě byly přítomny, však nelze ničím nahradit.

⁶⁷ Jedlička, Josef: *O selství aneb Jan Cimbura*, in: *České typy aneb Poptávka po našem hrdinovi*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Franze Kafky 1992, s. 61.

Bibliografie

Primární

Baar, Jindřich Šimon: *Jan Cimbura. Jihočeská idyla*. Edice Slunovrat, velká řada, sv. 59. 22. vyd. Praha: Československý spisovatel Praha, Praha 1979. 387 s.

Sekundární

Batůšek, Stanislav: *Katolická moderna. Karel Dostál - Lutinov a jeho přátelé a spolupracovníci*. 1. vyd. Třebíč: Arca JiMfa 1996. 226 s.

Hodrová, Daniela: *Místa s tajemstvím (kapitoly z literární typologie)*. 1. vyd. Praha: KLP 1994. 211 s.

Hofmeisterová, Božena: *Okouzlený milenec Chodska. Vzpomínky na Jindřicha Šimona Baara*. 1. vyd. Plzeň: Západočeské nakladatelství v Plzni 1988. 131 s. Obr. příl.

Janáčková, Jaroslava: *Český román sklonku 19. století*. 1. vyd. Praha: Academia 1967. 206 s.

Janáčková, Jaroslava: *Román mezi modernami. Studie z historické poetiky*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel 1989. 271 s.

Jedlička, Josef: *O selství aneb Jan Cimbura*, in: *České typy aneb Poptávka po našem hrdinovi*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Franze Kafky 1992, s. 53–61.

Kebrle, Josef: *Klobucký pan farář Baar*. 1. vyd. Klobuky: vlastním nákladem 1940. 77 s.

Kebrle, Josef: *Slánsko v Baarových spisech. Regionalistické motivy v díle Baarově*. 1. vyd. Klobuky: vlastním nákladem 1940. 83 s.

Kunc, Jaroslav: *Slovník soudobých českých spisovatelů. Krásné písemnictví v letech 1918-1945*. 1. vyd. Praha: Orbis 1945. 559 s.

Lehár, Jan; Stich, Alexandr; Janáčková, Jaroslava; Holý, Jiří: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Edice Česká historie, sv. 4. 3. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2006. 1078 s.

Macura, Vladimír: *Sen o vlaku*, in: Macura, Vladimír: *Český sen*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1999, s. 157–167.

Machala, Lubomír; Petrů, Eduard a kol.: *Panorama české literatury (Literární dějiny od počátků do současnosti)*. 1. vyd. Olomouc: Rubico 1994. 549 s.

- Mukařovský, Jan (red.) a kol.: *Dějiny české literatury IV. Literatura od konce 19. století do roku 1945*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing 1995. 714 s.
- Novák, Arne – Novák, Jan Václav: *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. 5. vyd. Brno: Atlantis 1995, 1804 s.
- Putna, Martin C.: *Česká katolická literatura 1848-1918*. 1. vyd. Praha: Torst 1998. 801 s.
- Šmíd, Luděk: *Holečkovo a Baarovo selství*. Slovesná věda, 1. díl, Praha 1948, s. 247-249.
- Štěpánek, Vladimír: *Jindřich Šimon Baar*. [Předmluva.] In: Baar, Jindřich Šimon: *Jan Cimbura. Jihočeská idyla*. 22. vyd. Praha: Československý spisovatel Praha, Praha 1979, s. 7-12.
- Teplý, František: *Jindřich Š. Baar a jeho literární dílo*. Datum a místo neuvedeno.
- Ucen, Kim Karen: *Die Chodentrilogie Jindřich Šimon Baars. Eine Untersuchung zur Literarisierung der Folklore am Beispiel des Chronikromans von Baar*. München: Verlag Otto Sagner, 1990
- Vlašín, Štěpán a kol.: *Slovník literární teorie*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel 1977. 471 s.
- Všetička, František: *Tektonika textu. O kompoziční výstavbě české prózy třicátých let 20. století*. 1. vyd. Olomouc: Votobia 2001, 269 s.
- Všetička, František: *Možnosti Meleté. o kompoziční poetice české prózy desátých let 20. století*. 1. vyd. Olomouc: Votobia 2005. 302 s.
- Vydra, Ladislav: *Na putimské faře. Paměti z dějin Baarova rodu*. 1. vyd. Praha: Nakladatel Bohuslav Rupp 1947. 220 s.
- Vykoukal, F. V.: *Nové písemnictví. Výpravná proza*. Osvěta 38, 1908, s. 641-643.
- Žáček, Jaroslav: *Jindřich Šimon Baar. Strážný duch Chodska. Monografie*. 1. vyd. Praha: Spolek Psohlavci 1948. 55 s.